

NAAR EEN TIENERSCHOOL IN BRUSSEL

concepttekst oktober 2016

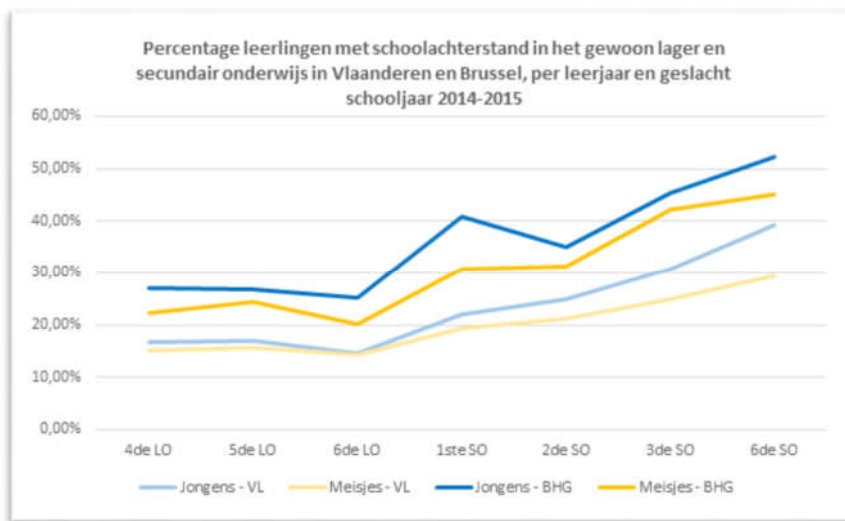

1. Inleiding

Cijfers tonen aan dat jongeren bij de overgang van het lager naar het secundair onderwijs met heel wat uitdagingen worden geconfronteerd, zowel bij het voorafgaand keuzeproces als de overgang zelf.

Ouders en leerlingen kiezen bij de overgang naar het secundair onderwijs een school en een studie. Die keuze lijkt niet altijd even gegrond. Zo blijkt uit het transbaso-onderzoek dat sociale herkomst (socio-economische status) van een leerling en de migratieachtergrond de studiekeuze en schoolkeuze van die leerling mee bepalenⁱ. Leerlingen met een lage socio-economische status hebben op het einde van het lager onderwijs vaak nog geen keuze gemaakt, in vergelijking met leerlingen met een hogere sociale herkomst. En indien wel, kiezen ze vaker voor moderne wetenschappen dan voor klassieke talen. De keuze voor technische of kunst is ongeveer gelijk bij de verschillende groepen. Leerlingen met een migratieachtergrond hebben een gelijkaardig profiel aan de leerlingen met een lage socio-economische achtergrond.

Uit de grafiekⁱⁱ blijkt dat de grootste toename van de schoolachterstand, zich voordoet tussen het zesde leerjaar lager onderwijs en het eerste leerjaar van het secundair onderwijs. Dat geldt zowel voor jongens als meisjes. De toename is groter in het Nederlandstalig onderwijs in Brussel dan in Vlaanderen.

De manier van school maken is zo verschillend tussen de twee onderwijsniveaus dat heel wat jongeren moeite hebben om zich aan te passen en blijven zitten in het eerste jaar van de secundaire school. Deze schoolse achterstand heeft vaak een sterke impact op de verdere schoolloopbaan en kan leiden tot ongekwalificeerde uitstroom.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat het voorstel om het secundair onderwijs te hervormenⁱⁱⁱ krachtlijnen naar voren schuift die een meer soepele overgang van het lager naar het secundair onderwijs mogelijk moeten maken en waarbij de eerste graad een echte oriënterende brede graad wordt.

Enkele schoolbesturen werkten in 2015 een blauwdruk uit voor een Brusselse Tienerschool, en dat met steun van de VGC. De Brusselse Tienerschool werkt verder op de krachtlijnen van de vooropgestelde hervorming van het secundair onderwijs, maar gaat nog enkele stappen verder. De belangrijkste doelstellingen van de Tienerschool zijn: meer jongeren maken een gefundeerde studiekeuze en minder jongeren verlaten de school zonder diploma.

2. Doelstellingen

Door het samenbrengen van de derde graad van het lager onderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs wil de Tienerschool inspelen op de eerder vermelde uitdagingen. De volgende doelstellingen staan daarbij voorop.

Creëren van een continuüm tussen lager en secundair onderwijs

De Tienerschool werkt de breuklijn tussen het lager en secundair onderwijs weg. Grote verschillen in structuur en didactiek maken plaats voor een doorlopende aanpak en leerlijn. Jongeren worden vier jaar door hetzelfde team begeleid. Binnen dat team wordt de respectievelijke expertise van het lager onderwijs en het secundair onderwijs geïntegreerd. Het continuüm in de Tienerschool biedt leerlingen de nodige continuïteit en maakt een sterke opvolging door het schoolteam mogelijk.

Voorbereiden op een onderbouwde studiekeuze

Jongeren van 10 tot 14 jaar krijgen in de Tienerschool een programma aangeboden waarin ze vier jaar lang begeleid worden binnen dezelfde leeromgeving. De Tienerschool stelt de studiekeuze uit tot in de tweede graad van het secundair onderwijs. Ze besteedt extra aandacht aan het ontdekken en ontplooiën van talenten bij de leerlingen enerzijds en het versterken van hun keuzevaardigheden anderzijds om het verdere oriëntatieproces van de leerlingen te optimaliseren. Bovendien biedt zij de leerlingen in de Brusselse Tienerschool, die grotendeels meertalig opgroeien, meer tijd om de schooltaal te verwerven. Momenteel worden veel leerlingen georiënteerd naar studierichtingen van het secundair onderwijs nog vóór zij het Nederlands helemaal onder de knie hebben. De taalvaardigheid van de Brusselse leerlingen evolueert en verhoogt nog verder. Maar het is de taalvaardigheid van het zesde leerjaar die bepaalt waar ze in het secundair onderwijs terecht komen of hoe zij georiënteerd worden. Zo missen jongeren kansen. Inzicht in de eigen competenties, talenten, interesses en meer tijd voor het schooltaalverwervingsproces, stelt leerlingen in staat om een onderbouwde keuze te maken bij het selecteren van een geschikte studierichting in de tweede graad van het secundair onderwijs.

Het samenvoegen van de derde graad van het lager onderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs komt overeen met een specifieke ontwikkelingsfase: de 10- tot 14-jarigen prepubers zitten in volle overgang tussen kind en puber. De Tienerschool zet dan ook sterk in op identiteitsvorming, sociale vaardigheden, leervermogen. De leerlingen krijgen de ruimte om zelfstandiger te worden en onafhankelijke beslissingen te nemen. Om haar doelstellingen te bereiken, creëert de Tienerschool een krachtige en veilige leer- en leefomgeving, op maat van deze leeftijdsgroep.

3. Organisatie en werking

ORGANISATORISCH

Curriculum

De Tienerschool werkt met de eindtermen en leerplandoelen zoals bepaald door de overheid en de onderwijskoepel waartoe de school behoort. Wel zal het team de eindtermen en leerplannen van de derde graad lager onderwijs en de eerste graad secundair onderwijs met elkaar moeten verbinden. Voor de verschillende leerinhouden moeten leerlijnen opgesteld worden. Ook de vakoverschrijdende inhouden, vaardigheden en attitudes dient men hierin te integreren.

Op welke manier de leergebieden aan bod komen, is aan de school om uit te werken. Dit kan door middel van welomlijnde vakken, thematische projectwerking, ...

Groepering leerlingen

De Tienerschool moet nadenken over hoe ze leerlingen wenst te groeperen. Dit kan in homogene of heterogene groepen, op basis van leeftijd, vaardigheidsniveau, ... De school kan er ook voor kiezen om hierin af te wisselen, bijvoorbeeld door kerngroepen te vormen, maar voor bepaalde inhouden ruimte te bieden voor klasdoorbrekende groeperingen of individuele leertrajecten.

Lerarenteam

Het schoolteam van de Tienerschool bestaat zowel uit leraren basisonderwijs als leraren secundair onderwijs. Op welke manier deze leraren worden ingezet, is een beslissing voor de school. Continuïteit in de opvolging van leerlingen is echter wel het principe dat voorop staat in een Tienerschool. De school kan bijvoorbeeld beslissen om te werken met ankerleraren voor de leerlingen die hen opvolgen over de jaren heen, of geleidelijk aan vakleraren introduceren.

Samenwerking tussen leraren is hoe dan ook van groot belang in de Tienerschool. De school speelt een doorslaggevende rol in het faciliteren en stimuleren hiervan, door ruimte te maken voor teamoverleg (zowel op vlak van tijd als infrastructuur), leraren de mogelijkheid te bieden samen aan de slag te gaan, een duidelijke rolverdeling uit te werken en te zorgen voor een goede interne communicatie.

Onderwijstijd

De school zelf bepaalt hoe de schooldag georganiseerd wordt. Een schooldag kan bijvoorbeeld bestaan uit een glijdend uurrooster waarbij kortere en langere instructie-, verwerkings- en lesmomenten elkaar afwisselen. De Tienerschool kan hier creatief mee omspringen. Wel moet de organisatie van de leertijd steeds in functie staan van de doelen van de Tienerschool.

Infrastructuur

Om een stimulerende leer- en leefomgeving te creëren is een doordachte, multifunctionele infrastructuur van groot belang. Hierbij houdt men best meteen rekening met elementen die kunnen bijdragen aan het realiseren van een Brede School. Hierbij denken we aan flexibele leerruimten, grote multifunctionele ruimten, overlegruimte,... Zowel het gebouw als de inrichting moet inspelen op de doelen en de didactiek van de Tienerschool.

PEDAGOGISCH-DIDACTISCH

Iedere Tienerschool moet werken aan een eigen pedagogisch opvoedingsproject. Tegelijkertijd moet de Tienerschool in Brussel binnen haar pedagogisch project en schoolwerkplan specifiek rekening houden met de volgende elementen.

Keuzevaardigheden en talentontwikkeling

De Tienerschool wil leerlingen inzicht geven in hun eigen competenties en passies en hun talenten ten volle laten ontplooiën. De Tienerschool moet jongeren doen geloven in hun eigen leerpotentieel. Ze moeten leren om realistische doelen en prioriteiten te stellen. Ze moeten verantwoording leren te nemen voor hun keuzes en zicht krijgen op de consequenties van die keuzes. Daarbij is zelfreflectie een belangrijke competentie. Om de talentontwikkeling van de leerlingen te stimuleren, moet de Tienerschool een breed aanbod voorzien dat verschillende vaardigheden aanspreekt, die verder gaan dan de klassieke schoolse vaardigheden. Een belangrijke rol is hierbij weggelegd voor Brede School.

Differentiëren

Het leerlingenpubliek van de Tienerschool zal divers zijn. Divers op vlak van achtergrond, interesses, talenten, competenties, taal,... Differentiëren moet daarom een speerpunt zijn in de werking van de Tienerschool. Differentiëren is het doelgericht, positief en planmatig omgaan met verschillen tussen leerlingen met het oog op het grootst mogelijke leerrendement voor elke leerling. Dit kan op vlak van aanbod, aanpak, motivatie, ondersteuning,... Kennis over de leerlingen en de te bereiken doelen zijn hiervoor essentieel.

Evaluatiebeleid

Een school die leerlingen wil stimuleren om inzicht te hebben in de ontwikkeling van eigen competenties, zal ook haar evaluatiebeleid hierop moeten afstemmen. De Tienerschool zal breed en permanent moeten evalueren om een rijk beeld te krijgen van het leerproces van de leerlingen. Ook de rapportering moet hierop afgestemd worden: de verschillende competenties moeten hierbij evenwaardig aan bod komen. Om de talentontdekking van de jongeren te versterken, vertrekt het evalueren best vanuit wat de leerlingen goed kennen en kunnen, wat hun sterktes en talenten zijn. Van daaruit kunnen ze ook hun werkpunten te weten komen.

Talenbeleid

De Brusselse Tienerschool moet inzetten op een voortdurend evoluerend talenbeleid. Brussel is een meertalige stad en jongeren moeten op deze realiteit voorbereid worden. De Tienerschool kan hier een belangrijke rol in spelen. In de eerste plaats door de taalvaardigheid in het Nederlands te verhogen, maar ook door te investeren in vreemdetalenonderwijs en de thuistaal van de leerlingen. In het talenbeleid bepaalt de school in samenspraak met leerlingen, ouders en partners welke taalkansen de leerlingen waar aangeboden krijgen. Samenwerking met partners kan levensecht leren stimuleren en de interactiemogelijkheden verhogen. Samenwerking tussen de leraren kan het principe van 'taal in alle vakken' bevorderen, waarbij iedere leraar een taalbewuste leraar is. De Tienerschool gaat op een positieve manier om met de talenrijkdom van de leerlingen en stimuleert het talig potentieel van alle leerlingen, zowel de anderstaligen als de Nederlandstaligen.

SAMENWERKING

Leerlingenparticipatie

De Tienerschool wil de autonomie en betrokkenheid van leerlingen stimuleren. Leerlingenparticipatie is dan ook een belangrijke pijler in de werking van de school. Jongeren leren besluiten nemen die te maken hebben met activiteiten die hen rechtstreeks aangaan. Dit kan hun eigen leerproces, hun directe leeromgeving en hun directe schoolomgeving zijn. Ze leren hun meningen uiten en probleemoplossend denken. Hoe meer jongeren actief kunnen participeren, hoe actiever ze hun eigen leerproces zullen uittekenen en eraan deelnemen. Hij/zij leert inzicht krijgen in zijn leerdoelen, leert doelen koppelen aan de praktijk en leert zijn eigen leerproces evalueren. Al deze aspecten verhogen de kans op een meer gefundeerde studiekeuze in het vervolgonderwijs.

Ouderbetrokkenheid

In de Tienerschool staat de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van de jongere centraal. Dit is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van ouder en school. Beide leveren een eigen bijdrage. De competenties van ouders en school verrijken en versterken elkaar zodat de jongere emotioneel en cognitief in een leerrijk en positief klimaat kan opgroeien. De Tienerschool zet in op een doorgedreven ouderbetrokkenheid, waarbij partnerschap, wederzijds respect en transparante communicatie belangrijke pijlers zijn.

Buurtbetrokkenheid

Kinderen en jongeren ontplooiën zich in interactie met hun omgeving. Breed leren gebeurt zowel in hun vrije tijd, thuis als op school. De leer- en leefomgeving wordt verruimd door een groter, divers en toegankelijk aanbod aan leerkansen en ondersteuning te bieden. Een gevarieerd en kwaliteitsvol aanbod komt tot stand door het duurzaam samenwerken met een netwerk van organisaties in de buurt. Deze organisaties kunnen geïntegreerd worden in of aansluiten bij de schooluren zodat langdurige en duurzame samenwerkingsverbanden met verschillende partners gecreëerd worden.

Andere partners

De Tienerschool werkt naast leerlingen, ouders en buurtorganisaties ook samen met andere belangrijke partners. Het Onderwijscentrum Brussel speelt vanuit haar expertise op het vlak van onderwijs in Brussel een centrale rol in de ontwikkeling en ondersteuning van de Brusselse Tienerscholen. Om de Tienerschool uit te bouwen, is het ook nodig nauw samen te werken met de Vlaamse onderwijsinspectie en de pedagogische begeleidingsdiensten (die georganiseerd zijn per onderwijsniveau), minstens tijdens de opstart. Uiteraard is ook een nauwe samenwerking met de centra voor leerlingenbegeleiding vereist. De organisatie en de structuur van deze centra maken een vlotte samenwerking mogelijk, zonder dat er buitengewone maatregelen moeten komen. Daarnaast zal de Tienerschool moeten investeren in samenwerkingsverbanden met de scholen vanwaar de leerlingen komen, en de scholen waar de leerlingen naar zullen doorstromen.

4. Juridisch-administratief

De onderwijsregelgeving^{iv v} laat heel veel ruimte aan het schoolbestuur waardoor er weinig juridische obstakels zijn om met een Tienerschool te starten. Toch zijn er een aantal punten die extra aandacht vergen.

Curriculum

- In de Tienerschool wordt de reglementering betreffende eindtermen, ontwikkelingsdoelen, leerplannen en handelingsplannen nageleefd^{vi} van zowel het basisonderwijs als het secundair onderwijs.
- Voor het lager onderwijs worden decretaal een aantal leergebieden en leergebiedoverschrijdende thema's bepaald. Voor het secundair onderwijs is dat anders: daar worden de vakken van de verplichte basisvorming decretaal vastgelegd. Het aantal uren dat aan elk leergebied/vak moet worden besteed, wordt echter niet bepaald, noch in het lager noch in het secundair onderwijs. Bovendien is het keuzegedeelte in het secundair onderwijs volledig vrij in te richten. Het is daarom mogelijk om de leergebieden van het lager onderwijs voort te zetten in de eerste graad van het secundair onderwijs, op voorwaarde dat de bepalingen rond de vakken basisvorming gerespecteerd worden.

Organisatie

- De huidige regelgeving bepaalt dat een school tot één van de onderwijsniveaus – basis of secundair – moet behoren. Een school kan niet én basis- én secundair onderwijs aanbieden. Een samenwerkingsmodel en -akkoord tussen een basis- en een secundaire school kan de derde graad van het lager onderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs samenbrengen, terwijl de eerste twee leerjaren van de Tienerschool juridisch geïntegreerd blijven in een basisschool en de laatste twee leerjaren in een secundaire school. Een Tienerschool moet daarom opgestart worden door zowel een basisschool als een secundaire school.
- Omwille van haar kenmerken, vereist een Tienerschool een campus waar én basis- én secundair onderwijs ingericht worden.
- Binnen de huidige regelgeving^{vii viii} is het mogelijk om het dagverloop in de Tienerschool grondig te wijzigen in functie van de doelstellingen.
- Een andere organisatie van de leerlingengroepen is mogelijk aangezien de huidige reglementering bepaalt dat een schoolbestuur/inrichtende macht vrij is hoe ze haar lager onderwijs organiseert en autonoom de wekelijkse lessenroosters van het secundair onderwijs samenstelt^{ix x}.

Personeel

- Een andere organisatie van het lerarenteam is mogelijk aangezien het globaal pakket uren-leraar – mits enkele beperkingen – vrij mag aangewend worden bij het uitwerken van de reële schoolorganisatie.^{xi xii}
- De regelgeving rond het personeel stelt geen ernstig juridisch obstakel voor een Tienerschool. Professionele bachelors lager en secundair onderwijs kunnen lesgeven in zowel de derde graad van de lagere school als in de eerste graad van de secundaire school.
- De hoofdpdracht van voltijdse leraren in het lager onderwijs bedraagt minimum 24 lestijden (en maximum 27 lestijden)^{xiii}, terwijl voltijdse leraren in de eerste graad van het secundair onderwijs slechts 22 lesuren (maximaal 23 lesuren) presteren.^{xiv} Toch kan de opdracht via de instellingsgebonden opdrachten worden gelijkgeschakeld.

- Een leraar van de Tienerschool werkt zowel in het basis- als in het secundair onderwijs. Voor zijn anciënniteitsopbouw is het daarom belangrijk dat hij administratief halftijds tewerkgesteld wordt in het basisonderwijs en halftijds in het secundair onderwijs.

Inschrijven

Een Tienerschool gaat uit van een zeer grote betrokkenheid van zowel de ouder als de (pre)puber. Deze pedagogische aanpak vereist een gesprek tussen leerling, ouders en school, voordat de leerling zich aanmeldt. In dat gesprek moeten de pedagogische principes van de Tienerschool duidelijk worden toegelicht.

Opstart

Voor sommige scholen kan de start van een Tienerschool betekenen dat ze op zoek moet naar een extra vestigingsplaats voor de derde graad van het lager onderwijs of voor de eerste graad van het secundair onderwijs. Daarbij moet ze rekening houden met de programmatieprocedure die de Vlaamse overheid of de betrokken onderwijskoepel daarvoor heeft uitgewerkt.^{xv}

Aandachtspunten

Inschrijven

Na twee jaar kunnen de leerlingen het getuigschrift basisonderwijs behalen.^{xvi} Daarmee kunnen ze zich inschrijven in het derde leerjaar van de Tienerschool. In Brussel is er echter momenteel bij de overgang van het lager naar het (gewoon) secundair onderwijs geen voorrang voor kinderen en jongeren van dezelfde campus.^{xvii} Om de Tienerschool in optimale omstandigheden te kunnen realiseren, is campusvoorrang noodzakelijk. Om de continuïteit te garanderen moeten leerlingen dus voorrang krijgen bij de overgang van het tweede naar het derde jaar Tienerschool.

Opstart

De Tienerschool is het resultaat van het samenvoegen op 1 september van de derde graad van het lager onderwijs met de eerste graad van het secundair onderwijs tot één leerlijn. De ondersteuningsmiddelen voor deze derde graad van het lager onderwijs respectievelijk de eerste graad van het secundair onderwijs worden echter gegeneerd op basis van het leerlingenaantal van 1 februari van het vorige schooljaar.^{xviii xix xx} De start van een Tienerschool vereist daarom bijkomende middelen, structurele veranderingen in het onderwijs vergen immers bijkomende middelen om leraren en schoolleiding administratief en pedagogisch te ondersteunen. De concrete implementatie is ook een complex, context-gebonden en tijdrovend proces. Dat proces vereist een ondersteunend kader, zowel voor de professionele ontwikkeling van leraren en lerarenteams als voor schoolontwikkeling.^{xxi} De personeelsformatie die gegeneerd is op basis van de telling op 1 februari, is echter onvoldoende om een Tienerschool op te starten.

We pleiten dan ook dat de Vlaamse Gemeenschap voor een dergelijk project als de Tienerschool een extra leerlingentelling op 1 oktober instelt, waarop extra omkadering en extra werkmiddelen berekend kunnen worden.^{xxii} Onder extra omkadering verstaan we: leraren, ondersteunend personeel, ICT, zorg en aanvangsbegeleiding en leidinggevend personeel.

Een meer concrete invulling van een Brusselse Tienerschool is terug te vinden in de blauwdruk 'Tienerschool in Brussel'.

-
- ⁱ Interuniversitair onderzoeksproject Transbaso - Van basis- naar secundair onderwijs - www.transbaso.be - slides 28/10/2015
- ⁱⁱ Ministerie van Onderwijs en Vorming. (z.d.). Voorpublicatie Statistisch Jaarboek van het Vlaams onderwijs – schooljaar 2015-2015. Geraadpleegd op 4 december 2015, van <http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistiek/2014-2015/statistischjaarboek2014-2015/publicatiestatistischjaarboek2014-2015.htm>. Graag geven we de volgende nuance bij deze cijfers. Men zou verwachten dat de schoolachterstand een stijgende lijn is, dat is echter niet het geval: in het zesde leerjaar zien we procentueel minder leerlingen met vertraging dan in het vijfde leerjaar. Dat heeft te maken met de verplichte overstap op basis van leeftijd in het lager onderwijs. Een kind kan minimaal vier en maximaal acht jaar in het gewoon lager onderwijs doorbrengen.
- ⁱⁱⁱ Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. (z.d.). Hervorming van het secundair onderwijs: Krachtlijnen. Geraadpleegd op 10 september 2015, van <http://www.hervormingsecundair.be/krachtlijnen>
- ^{iv} Decreet basisonderwijs van 25 februari 1997 zoals gewijzigd op 23 november 2015.
- ^v Besluit van de Vlaamse regering van 19 juli 2002 betreffende de organisatie van het voltijds secundair onderwijs.
- ^{vi} Besluit van de Vlaamse regering van 8 juli 1997 betreffende de erkenning, de financiering en subsidiëring van scholen in het gewoon en buitengewoon onderwijs.
- ^{vii} Besluit van de Vlaamse regering van 17 april 1991 tot organisatie van het schooljaar in het basisonderwijs en in het deeltijds onderwijs georganiseerd, erkend of gesubsidieerd door de Vlaamse Gemeenschap.
- ^{viii} Besluit van de Vlaamse regering van 31 augustus 2001 houdende de organisatie van het schooljaar in het secundair onderwijs.
- ^{ix} Decreet basisonderwijs van 25 februari 1997 zoals gewijzigd op 23 november 2015.
- ^x Besluit van de Vlaamse regering van 19 juli 2002 betreffende de organisatie van het voltijds secundair onderwijs.
- ^{xi} Besluit van de Vlaamse regering van 17 juni 1997 betreft de opdracht van het personeel in het basisonderwijs – BaO/2005/09 van 29 juni 2005 zoals gewijzigd op 15 juni 2015.
- ^{xii} Besluit van de Vlaamse regering van 31 juli 1990 tot vastlegging van het pakket ‘uren-leraar’ in het voltijds secundair onderwijs – SO55 van 31 juli 1998 zoals gewijzigd op 30 oktober 2015.
- ^{xiii} BaO/97/8 van 17 juni 1997 zoals gewijzigd op 30 augustus 2012.
- ^{xiv} Besluit van de Vlaamse regering betreffende de bekwaamheidsbewijzen, de salarisschalen, het prestatiestelsel en de bezoldigingsregeling in het secundair onderwijs van 14 juni 1989 zoals gewijzigd op 1 september 2015.
- ^{xv} Ministerie voor Onderwijs en Vorming (z.d.). Wetwijs: Webgids voor de schooladministratie. Geraadpleegd op 1 oktober 2015, van <http://www.ond.vlaanderen.be/wetwijs/thema.aspx?id=105&fid=3>.
- ^{xvi} Besluit van de Vlaamse regering van 24 november 1998 betreffende de regels voor het uitreiken van het getuigschrift van basisonderwijs en het vastleggen van de vorm ervan, zoals laatst gewijzigd bij Besluit van de Vlaamse regering van 12 juni 2015.
- ^{xvii} Inschrijven in Brussel: Wie heeft voorrang. (z.d.). Geraadpleegd op 1 oktober 2015, van <http://www.inschrijveninbrussel.be/nl/secundair-onderwijs/wie-heeft-voorrang-0>.
- ^{xviii} Ministerie voor Onderwijs en Vorming. (z.d.). WeTwijs: Webgids voor de schooladministratie. Geraadpleegd op 8 oktober 2015, van <http://www.ond.vlaanderen.be/wetwijs/thema.aspx?id=99&fid=>.
- ^{xix} Ministerie van Onderwijs en Vorming. (2005, september). Omzendbrief BaO/2005/09. Geraadpleegd op 8 oktober 2015, van <http://www.ond.vlaanderen.be/wetwijs/thema.aspx?id=99&fid=>.
- ^{xx} Ministerie van Onderwijs en Vorming. (2009, juli). Omzendbrief PERS/2009/07. Geraadpleegd op 8 oktober 2015, van <http://www.ond.vlaanderen.be/WETWIJS/thema.aspx?id=191&fid=0>
- ^{xxi} Katholieke Universiteit Leuven. (20 januari 2012). Visietekst: Hervormingen in het secundair onderwijs. Geraadpleegd op 24 september 2015, van http://www.kuleuven.be/avl/Visietekst_hervormingenSO_200112.pdf
- ^{xxii} BaO/2005/09 van 29 juni 2005 zoals gewijzigd op 15 juni 2015 – herberekening van de lestijden volgens de schalen in steden en gemeenten met capaciteitsproblemen.